

УДК 330.32: 631.1

М. М. Могилова,
 д. е. н., доцент, заввідділу соціально-економічного розвитку сільських територій,
 ННЦ "Інститут аграрної економіки", м. Київ

ІННОВАЦІЙНО-ДИВЕРСИФІКАЦІЙНЕ ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА І СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

M. Mogylova,
 PhD (Economics), assistant professor, Head of Social and Economic Rural Territory
 Development Department, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics", Kyiv

THE FIXED ASSETS INNOVATIVE-DIVERSIFYING REPRODUCTION IN ENSURING OF AGRICULTURE AND RURAL AREAS SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті обґрунтовано необхідність покращення параметрів відтворення основних засобів, які мають бути адаптовані до сучасних потреб і вимог щодо розвитку сільськогосподарського виробництва і сільських територій. Методичні засади визначення таких параметрів передбачають наявність чіткої класифікації відтворення за різними ознаками. В статті представлено авторський варіант удосконаленої класифікації відтворення основних засобів за видами, типами, напрямками, способами, методами і формами. Здійснено чітке розмежування видів, типів, напрямків і способів відтворення, а також методів і форм. Розширено класифікаційні ознаки і відповідні їм групи. На основі визначення сутнісних ознак кожної із класифікаційних груп відтворення як пріоритетне в сучасних умовах обґрунтовано інноваційно-диверсифікаційне відтворення галузевих основних засобів, яке відповідає основним завданням щодо розвитку сільського господарства і сільських територій.

The article substantiates the necessity to improve the fixed assets reproduction parameters, which must be adapted to the current needs and requirements for the agricultural production and rural areas development. The methodological principles for determining such parameters include the existence of a clear classification of reproduction on various grounds. The article presents the author's version of the improved fixed assets reproduction classification by types, models, directions, methods, modes and forms. There is a clear distinction between types, models, directions and modes of reproduction, as well as methods and forms. Classification features and their respective groups are expanded. On the basis of disclosure of the essential features of each of the classification groups of reproduction as the priority in modern conditions, the innovation-diversification reproduction of sectoral fixed assets is determined, which corresponds to the main tasks related to the development of agriculture and rural areas.

Ключові слова: відтворення основних засобів, основні засоби, сільське господарство, сільські території, стійкий розвиток.

Key words: reproduction of fixed assets, fixed assets, agriculture, rural areas, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перед всіма державами і Україною зокрема на сьогодні стоїть завдання забезпечення стійкого розвитку, що визначено Цілями Сталого Розвитку. Це в свою чергу потребує вирішення проблеми стійкості відтворення їх ресурсного потенціалу, зокрема основних засобів, як у короткостроковому періоді, так і в довгостроковій перспективі. На сьогодні в Україні фактичні параметри відтворення основ-

них засобів сільського господарства не відповідають потребам сільськогосподарських виробників і вимогам до розвитку сільських територій. Порушення пропорцій відтворювального процесу в сільському господарстві і занепад матеріально-технічної бази сільських громад вимагають стимулювання оновлення галузевих основних засобів виробничого та соціального призначення для формування необхідного рівня фондозабезпечення сільськогосподарсь-

Таблиця 1. Класифікація видів, форм, методів і джерел відтворення основних засобів

Класифікаційна ознака	Класифікаційні групи
Вид відтворення	просте, розширене, звужене
Спосіб відтворення	екстенсивний, інтенсивний, інноваційний
Напрямок відтворення	сталоспеціалізований, диверсифікаційний, монофікаційний
Тип відтворення	дискретний, безперервний
Метод відтворення сукупної споживчої вартості основних засобів	нове будівництво, розширення діючих потужностей, реконструкція, технічне переозброєння і підтримка діючих потужностей, консервація виробництва
Форма відтворення індивідуальної споживчої вартості основних засобів	оновлення, капітальний ремонт, модернізація
Джерело ресурсного забезпечення формування та відтворення основних засобів	- внески до статутного (пайового) капіталу, додатковий капітал, амортизаційні відрахування, прибуток від операційної та інших видів діяльності, доходи від реалізації основних засобів, бюджетні асигнування, кредити банків та позики інших фінансових установ, лізинг тощо - бюджети місцевих громад, державні субвенції, гранти

Джерело: сформовано автором за результатами опрацьованих наукових джерел і власних досліджень.

кого виробництва, диверсифікація діяльності селян, розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Це потребує наукового обґрунтування необхідних параметрів відтворення основних засобів, перш за все його виду, що відповідає сучасному етапу соціально-економічного розвитку України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання різних аспектів відтворення основних засобів досліджувало багато вчених. У контексті капіталізації сільського господарства значимість відтворення розкрито в працях Андрійчука В.Г. [1]. Теоретичним аспектам типізації відтворення основних засобів за різними ознаками присвячено ряд наукових досліджень [2; 4; 5; 8]. Окремі роботи висвітлюють питання формування дієвої системи управління відтворенням основних засобів для урегулювання і фінансового забезпечення цього процесу [3; 6; 7]. Розробка пропозицій і механізмів щодо забезпечення необхідних параметрів відтворення основних засобів має ґрунтуватися на визначенні типу відтворення, найбільш прийняттого для цього періоду розвитку країни або її окремого соціально-економічного сектору. Зважаючи на вищезазначене і динамічність та мінливість соціально-економічних процесів, є потреба в чіткій науково обґрунтованій класифікації видів відтворення, в тому числі їх уточненні та доповненні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування інноваційно-диверсифікаційного відтворення основних засобів як пріоритетного для забезпечення розвитку сільського господарства і сільських територій на основі окреслення основних ознак різних класифікаційних видів відтворення.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 2015 році державами-членами ООН прийнято нову глобальну програму сталого розвитку, що містить 17 цілей сталого розвитку до 2030 року. Серед цих цілей стимулювання сталого сільського господарства (ціль 2), стимулювання сталого та всеохоплюючого економічного зростання, повної та продуктивної зайнятості за гідних умов праці (ціль 8), перш за все, за рахунок диверсифікації видів діяльності, технологічного оновлення та інновацій [9]. Їх досягнення можливе за консолідованої участі всіх держав і суспільства та за умови проведення урядами цих країн відповідної соціально-економічної політики по створенню необхідних умов для сталого розвитку.

З метою адаптації глобальних цілей сталого розвитку, враховуючи специфіку соціально-економічного розвитку України, підготовлено Національну доповідь "Цілі Сталого Розвитку: Україна" [10]. В рамках другої цілі "Подолання голоду, розвиток сільського господарства" передбачається вирішення такого завдання, як підвищення вдвічі продуктивності сільського господарства за рахунок використання інноваційних технологій. На сьогодні низький рівень продуктивності праці в сільському господарстві зумовлений недостатньою забезпеченістю виробничих засобів, значною втратою продуктивного капіталу тваринництва. В контексті Глобальних ЦСР і адаптованих до них Цілей Сталого Розвитку для України, що враховують особливості розвитку та сучасного стану національної соціально-економічної системи, серед першочергових завдань, які потребують вирішення — це забезпечення необхідних кількісних та якісних параметрів матеріально-технічної бази

сільськогосподарського виробництва і сільських територій.

Формування такої бази досягається шляхом створення відповідних умов по забезпеченню необхідного режиму відтворення галузевих основних засобів виробничого та невиробничого (соціально-побутового і культурного) призначення. Оновлення основних засобів аграрної сфери на сучасному етапі потребує адаптації і покращення параметрів відтворення (видів, способів, напрямів, типів) шляхом його здійснення найбільш ефективними і прийнятними формами і методами. Класифікаційні групи відтворення основних засобів за різними ознаками представлено в таблиці 1.

У більшості наукових джерел виокремлюють три види відтворення — просте, розширене і звужене. При простому відтворенні основні виробничі засоби відновлюються у незмінних обсягах, розширене відтворення передбачає їх накопичення та оновлення за рахунок зростання фізичних обсягів або (та) покращення техніко-експлуатаційних характеристик. Щорічним скороченням кількісних параметрів та збільшенням зносу основних засобів характеризується звужений тип відтворення.

Як показала практика, в окремі періоди економічного розвитку простежується звужене відтворення основних засобів, що характеризується зменшенням їх кількісних обсягів у зв'язку з виведенням об'єктів з експлуатації шляхом їх консервації, продажу чи ліквідації, а також зростанням рівня їх зносу через відсутність або низькі темпи оновлення засобів праці. В сільському господарстві України звужене відтворення основних засобів мало місце в другій половині 1990-х років. Зазвичай звужене відтворення основних засобів аграрного сектору обумовлене постійно спадаючим або довготерміновим низьким попитом на сільськогосподарську продукцію, а також диспаритетом цін на неї, що в свою чергу призводить до недофінансування соціальної сфери.

Способи відтворення традиційно розглядають як екстенсивний та інтенсивний. Екстенсивний спосіб відтворення характеризується тривалими термінами використання основних засобів, що зумовлює їх високий моральний і фізичний знос й, відповідно, значні витрати на ремонти при практичній відсутності модернізації. Для інтенсивного способу відтворення властиві своєчасне виведення з експлуатації фізично зношених та морально застарілих об'єктів, прискорене оновлення засобів праці. Погоджуючись із суттю екстенсивного та інтенсивного способів відтворення, ми вважає-

мо, що їх можна розглядати не лише в контексті розширеного, але й простого відтворення. Принциповим є обсяг зміни корисності основних засобів. Адже і просте відтворення може здійснюватися інтенсивним шляхом при заміні більшої кількості морально застарілих засобів праці на досконаліші, але в меншій кількості.

У сучасних умовах постіндустріалізму наукою обґрунтовано інноваційне відтворення основних засобів, як самостійний прогресивний спосіб відтворення зі специфічними ознаками. Він передбачає кардинальну заміну елементів основного капіталу, впровадження техніки і технологій, що відповідають принципово новому технологічному укладу. В сучасних умовах такі інновації, як системна техніка нового типу в комплексі з новітніми технологіями є визначальними факторами розвитку сільськогосподарського підприємства. Інноваційне відтворення основних засобів є результатом технологічного удосконалення засобів праці та виробничого процесу. В сільському господарстві інноваційне відтворення перш за все пов'язане з переходом на інноваційні технології при застосуванні відповідних основних засобів. Як приклад, це впровадження сільськогосподарської техніки нового покоління багатофункціонального призначення. Так, багатофункціональні посівні агрегати за один прохід виконують щонайменше дві важливі технологічні операції. Універсальні сівалки вносять насіння і добрива одночасно, виконуючи операції сівалок і механізмів по внесенню добрив. Широкою популярністю користуються посівні комплекси, які одночасно виконують передпосівний обробіток ґрунту, підготовку посівного ложа, сівбу і прикочування. Багатофункціональні кормо- та кукурудзозбиральні машини здатні замінити цілу низку збиральної техніки, застосування яких у кінцевому підсумку позначається на зниженні собівартості продукції.

Вибір виду та способу відтворення основних засобів значною мірою визначається загальною стратегією діяльності підприємства та його фінансовими можливостями, і позначається на формах, методах і джерелах відтворення. При цьому важливо виділяти і напрями відтворення, які ми класифікуємо за ознакою сталості чи зміни спеціалізації підприємства. В залежності від цієї ознаки можна виокремити сталоспеціалізований, диверсифікаційний і монофікаційний напрями відтворення. Сталоспеціалізований напрям властивий підприємствам, які не вносять змін до своєї спеціалізації і тому в них не має потреби в придбанні основних засобів іншого функціонального призначення.

На сьогодні у зв'язку з динамічністю тенденцій на ринках сільськогосподарської продукції та потенціалом сільських територій України в частині розвитку "зеленого туризму" набуває актуальності диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств та селян. Диверсифікаційний напрям відтворення обумовлений можливою зміною спеціалізації та диверсифікацією виробництва в залежності від стратегії підприємства щодо його подальшої діяльності, а також щодо стратегії розвитку територіальної громади в сільській місцевості. Він передбачає застосування іншої конфігурації форм, методів і джерел відтворення.

Техніко-технологічна складова диверсифікації пов'язана з формуванням необхідної матеріально-технічної бази для виробництва нового виду продукції чи послуг в сільському господарстві. Це потребує здійснення необхідних інвестицій, що забезпечують особливий, на наш погляд, напрям відтворення сукупних основних засобів. Загальна стратегія по диверсифікації виробництва на підприємстві чи розвитку сільських територій має передбачати відповідні їй параметри, методи і джерела відтворення основних засобів. По-перше, освоєння виробництва нової продукції чи надання послуг потребує формування відповідного комплексу активних і пасивних основних засобів, що обумовлює відповідні параметри моделі відтворення. При цьому виникає необхідність застосування іншої комбінації інструментів відтворення, зокрема, при зміні спеціалізації можлива активізація реалізації надлишкових чи функціонально непотрібних активів, як значимого джерела відтворення. На противагу диверсифікаційному типу відтворення монофікаційний характеризується звуженням видів діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Відтворювальний цикл здійснюється шляхом застосування різних взаємопов'язаних форм і методів відтворення. Методи відтворення застосовні щодо сукупної споживчої вартості всіх основних засобів, тоді як форми характеризують відтворення індивідуальної споживчої вартості окремих об'єктів. Форми відтворення включають оновлення (повне відшкодування вибулих об'єктів), капітальний ремонт і модернізацію (часткове відшкодування основних засобів на колишній чи новій технічній основі). Вони реалізуються шляхом застосування різних методів відтворення. Кожному з методів і форм відтворення властиві певні переваги і недоліки. Однак жодному з них не можна надавати перевагу, протиставляючи між собою. Всі методи і форми виконують свою функцію у відтворю-

вальному процесі, доповнюючи один одного з метою досягнення необхідних параметрів відтворення, оптимізації структури майнового комплексу, раціонального використання фінансових ресурсів і ефективності інвестування.

Вихідними моментами при обґрунтуванні раціонального складу методів і форм відтворення є рівень агрегування елементів основних засобів, призначення, характер і співвідношення обертання різних елементів засобів праці, обсяги і фактичний стан наявного майна, науково-технічний прогрес, виробничі потужності ремонтних структур, кон'юнктура ринку засобів праці і будівельно-монтажних робіт, розвиненість ринку ремонтних робіт і технічних послуг, фінансові можливості сільськогосподарських товаровиробників та громад щодо інвестування в основний капітал.

Принципово важливим моментом формування необхідних параметрів відтворення основних засобів підприємства та територіальної громади є оптимізація і збалансованість джерел його ресурсного забезпечення при відповідному узгодженні з формами і методами відтворення. Для підприємств основними джерелами відтворення є внески до статутного (пайового) капіталу, додатковий капітал, амортизаційні відрахування, прибуток від операційної та інших видів діяльності, доходи від реалізації основних засобів, бюджетні асигнування, кредити банків та позики інших фінансових установ, лізинг тощо. Щодо територіальних громад, то в умовах фінансової децентралізації у них розширюються фінансові можливості для розбудови соціальної інфраструктури, реалізації різних інфраструктурних проектів за рахунок зростання обсягів власних фінансових ресурсів місцевих бюджетів, державних бюджетних субвенцій на формування інфраструктури територій громад. Принципово важливо відповідно до потреб сьогодення реалізувати в Україні сценарій модернізації аграрної економіки та соціальної сфери на селі шляхом забезпечення інноваційно-диферсифікаційного відтворення основних засобів агровиробників та сільських громад.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Зважаючи на необхідність розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні, який не можливий без ефективного використання їх ресурсного потенціалу, розвитку підприємництва і забезпечення зайнятості на селі, пріоритетним завданням держави вважаємо стимулювання інноваційно-ди-

ферсифікаційного відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств та сільських громад. Саме за таких умов в державі є перспективи щодо реалізації Цілей сталого розвитку, зокрема розвитку аграрного сектору економіки і сільських територій. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку методичних рекомендацій з обґрунтування параметрів відтворення основних засобів сільськогосподарських підприємств і сільських громад, враховуючи їх сучасний стан, потенціал та фінансові можливості.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В.Г. Андрійчук. — Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграфія", 2007. — 216 с.
2. Анісімова М.В. Розширення методів відтворення основних засобів на підприємстві / М.В. Анісімова, О.Я. Загорецька // Актуальні проблеми економіки. — 2014. — № 6 (156). — С. 190—196.
3. Бруханський Р.Ф. Фінансово-облікова проблематика відтворення потенціалу сільськогосподарських підприємств: монографія / Р.Ф. Бруханський, Н.В. Железняк, І.П. Хомин; за ред. Р.Ф. Бруханського. — Тернопіль: ТНЕУ, 2014. — 452 с.
4. Васин Л.А. Понятие и особенности реализации инновационного воспроизводства основного капитала предприятия / Л.А. Васин, Э. В. Хлынин // Финансы и кредит: научно-теоретический и практический журнал. — 2012. — № 22 (502). — С. 20—29.
5. Левицька І.В. Відтворення основних засобів: теорія і практика: монографія / І.В. Левицька. — Т.: ТзОВ "Терно-граф", 2010. — 272 с.
6. Могилова М.М. Основні засоби сільськогосподарських підприємств: стан, оцінка, відтворення: монографія / М.М. Могилова. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2016. — 404 с.
7. Полуянова О.І. Завдання підсистеми управління відтворення основних засобів на підприємстві в сучасних умовах господарювання [Текст] / О.І. Полуянова // Економіка розвитку. — 2014. — № 1 (69). — С. 83—88.
8. Трубина І.О. Инновационное воспроизводство капитала: выбор источников инвестирования / И.О. Трубина // Актуальные вопросы экономических наук. — 2009. — № 6 (ч. 1). — С. 66—70.
9. Цілі сталого розвитку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia>
10. Цілі Сталого розвитку: Україна [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf

References:

1. Andriychuk, V.H. (2007), Kapitalizatsiia sil's'koho hospodarstva: stan ta ekonomichne rehuliuвання rozvytku [The capitalization of agriculture: state regulation and economic development], Vydavnytstvo "Aspekt-Polihrafia", Nizhyn, Ukraine.
2. Anisimova, M.V. (2014), "Expanding the methods of reproduction of fixed assets in the enterprise", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 6 (156), pp. 190—196.
3. Brukhans'kyj, R.F. Zhelezniak, N.V. and Khomyn, I.P. (2014), Finansovo-oblikova problematyka vidtvorennia potentsialu sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv [Financial and accounting problems of reproduction of potential of agricultural enterprises], TNEU, Ternopil', Ukraine.
4. Vasin, L.A. (2012), "The concept and features of the implementation of innovative reproduction of the fixed capital of the enterprise", Finansy i kredit : nauchno-teoreticheskij i prakticheskij zhurnal, vol. 22 (502), pp. 20—29.
5. Levyts'ka, I.V. (2010), Vidtvorennia osnovnykh zasobiv: teoriia i praktyka [Reproduction of fixed assets: theory and practice], TzOV "Ternohraf", Ternopil, Ukraine.
6. Mohylova, M.M. (2016), Osnovni zasoby sil's'kohospodars'kykh pidpryemstv: stan, otsinka, vidtvorennia [Basic assets of agricultural enterprises: state, evaluation, reproduction], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
7. Poluianova, O.I. (2014), "Task of the control subsystem of reproduction of fixed assets in the enterprise in the modern conditions of management", Ekonomika rozvytku, vol. 1 (69), pp. 83—88.
8. Trubina, I.O. (2009), "Innovative reproduction of capital: the choice of sources of investment", Aktual'nye voprosy jekonomicheskikh nauk, vol. 6 (1), pp. 66—70.
9. UN (2017), "Goals of sustainable development", available at: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia> (Accessed 05 June 2018).
10. UN (2017), Tsili Staloho rozvytku: Ukraina [Sustainable Development Goals: Ukraine], available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (Accessed 05 June 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.06.2018 р.